

Башкы болгаш өөрөдиге

Мурнакчы дуржулганы негтередириниң төвү

Туран школазында

Октябрь 28-те, Россия Федерациязының башкылар билим бодидер институттарының тургустунганымда бээр 25 чыл болган оюн улус өөрөдигезиниң бүгүлө ажылдакчылары болгаш өске-дөө хойниги органдары калбаа-биле демделген эрттиргенер.

Эни урок—чедишкениниң үндезини

Өөреникчи бүртүтүнү эки өөрөдигезин канчаар четтир азырып деп айтырып башкы бүртүтүн дүвүредип турары чүгүлөк. Урок бүртүт-ле бот-боттарыга демей өвес — чамдыктары кончуг эки-дөө, өскелери арай чедишче чок-дөө болушсаар. Чогуу чүгү өскерилер эрттиркен азы чедиш билдирбей барганмысты боттарымыс-дөө билбей бар таварыгалар тургузаар. Уругларын билиниң денени о бүгүдөн хамааржыр. Кошкак эртен уруктун түнели дораан-на көскү.

Урукту эрттиреринге башкы эки белеткенге бөзө, уруглар бүгү урок дургузунда идепкейлиг харысап, номунч чижектеринден аңгыда боттары-дөө чогаалдыр болгаш түнели-дөө үндүрерлер.

Чижээ, 3-кү класска арифметика урогунга кызылгага чижектер болгаш боддаларын кылып тура, ийги класска-ла чеди алган билгелерин ажылдаанар. Кызылгада беш хевирин боддалгалары бар дээрин олар сактып алган. Иччанга боддалгаларын ийи-бүрү чүрүктүр бөзө амдык-ралдан алган саннардан тургусканар. Ийги класска бө теманы эртерде кандыг чүрүктүр ажылап турганын белин дораан сактып алганар.

Бөдүмүч ажылдакчы мындыг арганы үрүчүл-ле ажылап турар мен. Кандыг бир чам материалды кошкак шигизилип алыр өөреникчилерини о теманы өөренир мурнуна 2—3 хонук бүртүрүп атырып алган, тайык-бирал бээр, ол теманы бүгү класска өөренир эртин турар үедө, демки өөреникчилер улам эки шигизилип алыр. Иччан оларын деткип, мактагылаары база чүгүлө. Өөреникчи а-на бөдүмүч билинге, күжүнге бүткөп, уруктарга үрүчүч харылаксаар анаар.

Чамдык башкыларын багай алган өөреникчилерге хомудан чүгүлөтүлгөн тургулаарын бө-ла дыйнап болур. Херек кырылда өөреникчи чедиш билбей барган, урок солун эвес, ол бөдүмүч күжүнге бүткөп чок алган. Иччан апа башкынын, экинчи азы ада-иелер дузаны чүгүлө.

Кошкак өөреникчине урок бүртүтүңе дузалаар болза, эки түнели чедиш ап болур. Чамдык башкылар өөреникчинин чымын каап тургалар, оң билиниң кошкак чүгүлө сөөлү уадууда өскерип каап болушсаар. Иччанга башкы кижин бөдүмүч өөреникчинин бүгү тала-биле билдирин чүгүлөтүлгөн ол.

Ийи-бүрү темаларга өөреникчинин билини тодаргай билип алырынга карточкаларын дайып ажылаары чүгүлө. Ол ышкы мөөң класканын эки өөреникчилерге кошкак энттерин билини хынаарынга менээ дузалаары тургалар.

Кызылга, чүгүлөтүлгөн чөрүкка уругларын кижизиптей тура, багай өөрөдигезин чайладыры берге. Иччанга кижин бүртүтү чогаалдыкы бө-биле ажылдап, ийи-бүрү аргаларын база көртүтү материалдарын хөй-бөзө херезгер анаар. Өөрөдиге чымын бирин уадуу төнүп турар. Бө уадуунун түнели өөреникчинин салым-тазынын шигизилеринге уадуу рөзүлүг. Бир эвес өөреникчиге идеген, бүгү-лө күш-биле ада дузалаар болза, ол өөрүлөп чыдып калбас, чүгүлө эки өөреникчи кылар. Мында устук класканын башкыларын чемелесейт тур мен. Иччалга-дөө өөреникчинин ийи-чөгүс айтырар-ла, уадуу демзөн үндүрүп каар таарыгалар школарда ам-дөө бар.

Улук Октябрын 46 чыл оюнга белек кылдыр бистер, башкылар анык салгакчыларын өөредип, кижизилеринге боттарымысты үдүвүстү күмрөк ужураут бис.

Е. ЛУБОШНИНОВА.

Кызылдын № 5 школазының башкыны.

Школа болгаш ада-иелер

Уругларын эки өөренир ада-иелерде биче эвеси-биле хамааржыр. Оларын кижизилген чокка өөрөдиге-кижизилген ажылы школа чаксаан долузу-биле шигизилер шывдас. Барыын-Хемчик районунун Дөн-Терезин 8 чыл школазында уругларын өөренип турар мында хөй ада-иелер уругларын өөрөдигезинге дөткөткөп кичиней салып, башкылар коллективиниң булдуу дузалакчылары бөвө келгенер.

Чижээ, Оржак Кестик-оолдун 4 уруглары чүгүлө 4—5 демлектиг өөренип турар. Ол ышкы оон уругларын кончуг эки чүрүмүг, хөй-ниги ажылдагы идепкейлиг. Оң чамдыг чүгүлө? Чүгүлө-дөө мурнуна эки Кестик-оол уругларын өөрөдиге херезгерлер болгаш ийи-хөй-биле долу хандырылган, оларын өөрөдигезинге уадуу кичинейип салып келген. Өөреникчилерге бичик хөй чүрүмү тургускан, оң чамдык чөк күөстүрерип турар.

Коммунист не Сарыглар Айыар бичиндиле-ле адамы чөк өскүс калган уругларын кижизилдигезинге кичиней салып, күш-ажылды хүндүлээр, апаа ынак болурунга чамдыктыр келтирген, улук огу сөөктөтүп дуржулгагы чолаачыны, оң бичеи — башкы институтунда студент, артын ийи уруглары 8-ки класска эки өөренип турар. Ол ышкы ада-иелер О. Көмбү, О. Мөзрөп-

оол, У. Кертик-оол олар школа-биле сыйрып харылаалык, башкылардан сүмөн ал тургалар.

Оң-биле чергелештир, чамдык ада-иелер уругларын өөрөдигезинге кончугураас, школа-биле харыла-дөө тулгас болгаш харын-дөө уругларын школадан элекке үндүрүп ал турары канчаан-дөө таарышас. Чижээ, коммунист Д. Байыр-оолдун 4 уруглары эртен өөрөдиге чымында ол-ла класканынга катал олурган. Бө ада-иени школага чадаарга-дөө келбес. Чаа өөрөдиге чымынын эгезинден бээр оларын уруглары ба-дөө багай өөренип турар.

О. Лама, О. Хеймерек, Кержек болгаш өскелерин-дөө уруглары база кончуг кошкак өөренип турар. О. Бокуштаанын огу Эрес-оол үрүчүлү шак уадуу, чүрүм үрөп, багай өөренип турар, бө ада-иени оон чогуур түнел үндүрбөй турар. Чамдык ада-иелер өөреникчи уругларын дүнесиниң 11—12 шактарга чеди салыккан, сакгы ам олургулаар чүгүлө бар. Оң уадымын олар хайтаргадан үнүп, шын эвес өрүкчө киргилээр таварыгалар бар. Ада-иелер О. Аңгыр-оол, О. Армын-Херел оларын өөреникчи оолдары өөрөдиге-дөө тургулаан. Эп Аңгыр-оолдун огу Дарат-оол азы үедө кичээл уадуу, башкыларын өск-дөөн дыйнашас, кезжонин-өскүр келип мансап турга-дөө, бө ада-иени оңу херекке абайлып турары кончуг четес.

Бө класканын девискээринде чүрт-гал турар анык оолдар, кыстарын өөрөдигезинге кончугурап айтырарга, 6—8 класс четкел-ле өөрөдигезин ара калган болушсаар. Чылдагамын— хөй кезинде-ле ада-иени элекке өгөлөш, будан каап болур. Мында таарыгаларын ам-дөө бар бөвөп турары хомуданчын.

Школага өөренип, күрүнө хандырылганында турган өскүс өөреникчи Вера Оржакты төрөли болур О. Көмбү дээр Мунгаш-Ак деп черге ушкарып алпарган болгаш өөрөдигезин сааладып турар. Бө өөреникчинин школага дарып эскерси чүгүлө.

Ада-иелер-биле ажылды өскүсүлөргө утаалган хемчеглерин саз-бирда партия организацияны ада-иелер комитети-биле сүмележип тургад, школа ахылдан кылган. Тус-тус класканын база бүгү ада-иелерин хурдаларын эрттирген бис. Оларга педагогиктиг номчулгаларын чөүрүдөр планнаан. Ол ышкы өг-бүлөге уругларын шын кижизилдеринге хамаарышкан дуржулга солчушкунары болур. Чамдык-дөө өөреникчи школадан дашкаар артапканы болгаш ол-ла класкыга катал олурбаан дөң, ада-иелер болгаш школа кол-лективини деминг ажылы негеттинип турар.

А. ХЕРТЕН,

Дөн-Терезин 8 чыл школазының директору.

ка катал өөренир болурун турар мурнакчы башкыларын дуржулга солчулгаларын институт эрттирер турган.

«Класс ууртукчуларынга дузалааччы». «Школа болгаш күш-ажыл» (Туранын оң бир чыл школазының дуржулгазы) «Эртем-практиктиг конференциянын материалы». «Тыва дыл башкыларынга дузалааччы». «Орус дыл башкыларынга дузалааччы». «Педагогиктиг номчулга материалдары». «Орус дылга чүгүлө сайырадылганын уруктары». «Хайыракан интернады». «Туранын өөрөдиге-дуржулга үчүстөгү» дөң-дөң өскүс-дөө, тыва школарын амдыралын, башкыларын мурнакчы дуржулгазын көртүп турар элөөн хөй номнары, брошюралары болгаш плакаттары институт пар-лап үндүрер.

Школа дугайында Хөйлуун үндүрүшүндө бээр, өөрөдигезин амдырал-биле холбоарын, башкылашканын методтарын эскилер, кижизилдиге ажылынын дененил бөдүр, сөс болгаш оң бир чыл школарын өөрөдиге планнаарын бошаш программаларын ажылап кылдыр талазы-биле элөөн үр-түн-иендиге ажылдарын кылгылаан.

1959 чылдан бээр башкылар билин бөдүрүшүн курстарыга 3445 башкылар хаара туттунган, а чүгүлө 1962 чылда 1097 башкылар азы республиканын бүгү башкыларын үштүн бири курстары эртен.

Өөрөдиге планнаарын, программаларын өскүсүлө-биле холбоштор институт мурнуна өөрөдиге номнарын чаартырынын айтыр-галары тургустунуп келген. Аз айтырыгы шигизилдеринге эртем-практиктиг ажылдакчылардан, Кызылдын башкы институтунда болгаш школар башкыларындан тургустунган өөрөдиге-методтү чөүлөп уадуу рөзүлө ойнаан. Оон түнелинде тыва школар коллуунда четкө саным, эки шымарлыг өөрөдиге номнары-биле хандырткан: 1962—1963 чылдарда 17 саным тыва өөрөдиге номнарын Тываның ном үндүрер чери үндүрер. Амгы үедө республиканын дээр башкыларын дуржулгазын чымындык, кезжонин школарын тыва литература программаларын, тыва школарын V—VIII класканынга орус дылдын диалекталар чымындык үндүрүш-биле ам белеткен турар.

Институттун болгаш педномчулгаларын ажылдагы илестейлиг көрүлүп турар башкыларын саям чыл келтир тудум өвүп турар. Республика башкыларын педномчулгаларыга кырып турар. Ук педномчулгаларга В. В. Тимофеев, А. У. Дерягина болгаш В. К. Богатова оларын ажылдары эки түнелдерин алган болгаш тускай шаңналдар-биле демделеттиген.

РСФСР-нин школарын алдардыг башкылары эштер А. П. Лавренко, Х. С. Алдын-оол, Е. И. Федорова, Н. В. Селина, М. П. Емшенина, В. И. Пуговкина, А. К. Богатова болгаш өскелер-дөө боттарынын байлак дуржулгазын республика школарын башкыларынга берип турар.

Институттун организаап турар курстарын дыйнакчыларыга бөдүк шымарлыг илестейлиг В. И. Пуговкина, А. М. Ошенин, Е. И. Григорьева, Е. И. Лубошникова, В. И. Глебова, А. У. Дерягина болгаш өскелер-дөө кылып тургалар. Республика школарын директорларыга болгаш өөрөдиге өскүс-лекцияларын Кызыл хоорайнын дээр башкылары: Л. И. Серова, А. П. Башкырцева, Н. А. Местржова, Ф. И. Забрева, Е. И. Лубошникова, В. К. Богатова оларын чөүлөп турар ажур уруктары өвүлү-дөө мурнакчы дуржулгазын школазы апарган.

Институттун методистеринин районнарга чөүлөп турар семинар-практикумдары башкыларга уадуу дузаны чедирап турар. Эртен өөрөдиге чымында Таңды, Улук-Хем районнарын школарын финка-математика башкыларына, Таңды, Каа-Хем, Улук-Хем районнарын школарын орус дыл башкыларына семинар-практикумдарын эрттирген. Бө өөрөдиге чымында шак мындыг семинар-практикумдар Барыын-Хемчик районуга орус дыл болгаш эге класс башкыларына, Чөөн-Хемчик районуга класс ууртукчуларыга болуп эртен.

Моң-биле калы, институттун ажылдагы чедири кылдырмаан ажылдар ам-дөө бар бөвөп турар. Амгы үедө башкылар билин бөдүрүш-түтүп ажылы СЭП ТК-нын июль Пленумун шигизилдеринге дүштүр эде тургузар талазы-биле чөүлө хемчегер адынган.

С. ТЮЛЮШ,

башкылар билин бөдүрүш институттун методика.

Бин-Хем районунун Туран 11 чыл школазы бистир республиканын эки ажылдыг школарын чымында, 1963—1964 өөрөдиге чымында ол школа өөрөдиге-кижизилдиге ажылдарын талазы-биле база-ла улам эки, улук чедишкенини чедиш алыр-дөө башкылар коллективин, партия, комсомол, профбөдлө, пионер-организациялары уадуу күженишкени-биле ажылап турар.

ЧУРУНГА: ол школанын өөреникчилери Ийи Төлүк, Нала Исаева электромонтаж хевирин талазы-биле кичээлге практиктиг ажыл кылдып турар. Араанда, 8 «в» класканын кончуг эки өөреникчинин Люба Зверева электралг хевирин тургузуу тайылбырлап турар.

Фото П. СТАХНЕВУЧ.

Нитилел эртемнерин ханызы-биле өөредир

Бүгү талазы-биле сайырапай, коммунист нитилелдин анык саргалдарын кижизилдеринге ортумак школарын рөзү улук. Школардын нитилел эртемни киргенин анык салгакчыларын коммунист бөдүр иделеринге кижизилдир турар. Нитилел эртемни марксизм-ленинниң идеяларын амдыралда херек кырында тилеп турарын, социализм системанын ирип турар капиталда тургузулган ылгалын, буржуа идеологиядан бүгү кижизилдир турар чырык келер үези коммунист идеологиянын ылгалдын өөредип турар. Бө эртем амгы үезин болушкунарын база анализдеп, бүгү делегетке ажылды болгаш коммунист шигизилдерин хөжүмдөзүн ба-дөө өөренип турар. Оң кол иделерип утаалын илериң турар документ Совет Эвилелинин Коммунист партиянын Программасы.

Нитилел эртемни школа программасына киргелдир бээр бир чыл болган. Ол эртемни башкылашканы Барыын-Хемчик районун школарын эки чөүрүп турар. Чаа эртемни коммунист кижизилдиге ужу-дузалаарын районун башкыларын билип, мурнуна саздынган сорулгаларын эртен өөрөдиге чымында чедишкенин күөскенер. Районун школарын нитилел эртемни программанын долузу-биле өөренип эртен болгаш өөреникчилер бичик билгелерин алганар.

Иччалга-дөө башкыларын дуржулгазын ал көрөгө, чамдык бөдүрүшкенин болгаш четкелер бар болуп турар. Марксизм-лениниң философиянын болгаш политэкономиянын чамдык айтыргаларын өөреникчилерге билиңир кылдыр тайылбырлап шыдавайн турган чөрүктарын минир ужураут бис. Бө эртемни башкы кадрларын чедишпей-биле чамдык школарда дээр эртемниг эвес башкылар чөүлөп турары четес.

Нитилел эртемни эртен чымын школарга өөрөдигезин ийги чаргында киргени кончуг ачык. Күргүтүп материалдары эвөш турган. Ол ышкы программа-биле номчуу дараалашка карышкак. Политэкономия болгаш философиянын чамдык айтыргалары кызык болгаш нарын бердинер. Нитилел эртемни башкыларынга ол эртемни башкыларын дугайында көртүп материалдыр болгаш хрестоматия номнары негеттинип турар.

Бистир районун школарын эртен чымын четкелерин ууткаары-биле партия, совет, өөрөдиге органдары элөөн ажылдарын чөүлөткөн. Чижээ, Аксы-Барлык 10 чыл школазын башкылары болгаш салбырын партия амдыралы калы чымылган хуралына төөгү, дилеттеринге өөреникчилер коммунист мирозарыне кижизилдир дугайында айтыргалы чүгүлөткөн көрөгө. Дуржулгагы башкылар болгаш партия амдыралчылары ол эртемни бичик харылашканын турган башкыларын саздалаанар. Иччанга план дугаар «Философия болгаш сиз эртемни». «Физика болгаш философия» деп темаларга кезжонин эрттирген. Нитилел эртемни уруктары тус чертин амдыралындан тодаргай чижектерин ап тургаш, өөрөдиге билиңир болгаш солун болур.

Совет школа өөреникчилерин коммунист кижизилдиге кижизилдир, улук чаагы деректерин кылып турар болганда, школарда төөгү болгаш нитилел эртемни башкылары СЭП ТК-нын июль Пленумун материалдарын кичээлдегил өөренир чүгүлө.

М. МААДЫР,

Аксы-Барлык ортумак школазын башкыны.

Пионерлер бажынында

Кызылдың пионерлер бажынында хоорайның бүгү школарын шунту пионер организацияларында 500 ажур пионерлер хаара туттунган. Мында ийи-бүрү боттарыңер амжалдап турар. Уруглар боттарыңер соңурагалыңың азы-биле балгумерде киржип турар. Шинин, киносеминар, нити ирнги, анимацион, шевер холдарын, таным, судно модельди болгаш радио-нуң балгумерин амжалдап турар. Шинин болгаш радиоңуң балгумеринге уругларын соңурагалыңың уадуу. Бө балгумерин ууртукчулары ажылы солун болгаш шынарлыг эрттирер туралар. Радио бөдүрүш техника талазы-биле тускай ортумак эртемни, башкы институттун студентиз Л. Лябегин эрттирер турар.

Пионерлер бажының амжалдакчылары август 31-де школарын экин бир дугарында амжалдып турар хоорайның бүгү биргиласчыларын хунун эрттирген. Өөрөдиге эгезиниң союнда школарчыга «Экин, школа» деп кинофестиваль неделя иштинде эркен, школарчы болгаш пионерлер солун кинолар көргөнер. Пионерлер чыгы даштамыгаам республиканың пионер лагерлеринге 3 электе даштаганнар. Хоорайдан ырак эвесте Волода Дубинин атты пионер лагеринге даштамын пионерлер аадал барып, солун конкурстерин болгаш спорттун ийи-бүрү оюннарын, маргалааларын эрттиргенер.

Ам пионерлер бажының уруглар коллективин Октябрын 46 чыл оюн төлөтүп уткуур деп шигизилдирер. Байырдалдык буудуунда бүгү школарын эге классчыларынга утреник болур. Устук класканын өөреникчилеринге «Сактыммынар кезжонин» организастаар.

Мында «Пионер» деп киноэтар амжиттыган. Шинин болгаш уран номчулгалыңың балгумеринде уруглар ам Н. А. Острооскийниң «Кач канчак катнаал» деп номунда шинжиткен үндүрүштерин, революцияларын, шүдүктөрүн, «Кездө бөс бис» деп инсценировкалап каан монтажи бөдүрүш тургалары, бөдүрүшкелер, мындагы пенсионерлер-биле пионерлер бажыңы харылаалы бар. Бө чөүлөдө уадуу ажил-агымниң ийи-бүрү амдыралыңың, улус өөрөдигезиниң шүгүмүңга, уадуур буудуруге черлеринге амжалдап чоран кижилер бар. Пенсионерлер М. И. Никулская, В. Ф. Фастукова, И. И. Полев, А. Нарквин, Широва болгаш өскелер-дөө илестейлиг амжалдап турар. Шаанда артист чоран Мария Николаевна Никулская шин бөдүмүн солун болгаш шынарлыг эрттирер турар. Ур чылдарын иштинде колхоз дараалан амжалдыр чоран Иван Никулдарыңың колхоз амжал-агымниң амжалын үндүрүштерин дугайында солун бөдүрүшкелер эрттирер турар. Байырдалдык болур «Сактыммынар кезжонин» чалатырын келгенерге көргүзөр концертти пенсионерлер тускай белеткен туралар.

Ам бүгү-эвилдиге «Эң эки пионер отряд» дээр маргалады чөүрүп турар. Хоорайның пионерлери ол маргалады өөрөдиге, чурумга, хөй-нигиңиң амжалыңа илестейлиг киржип, төлөтүп уткуур деп шигизилдирер алганар.

К. ОРТУН-ООЛ.

РОВНО ОБЛАСТЬ. Дубновск районуң Вербск ортумак школа-интернадының анык куруучуларын чедишкенин бүгү чуртка сурагалы. Эртен чымын Польсеге көзүбүзүн дүжүтү — гектар бүртүндө 105,5 центнер кургак таракан алган, өөреникчилер бригады боттарыңер чедишкенин дугайы Н. С. Хрушевска илестейлер. Эш Н. С. Хрушевска

чымын байыры чедирип, күш-ажылга болгаш өөрөдиге чедишкенин күзөөн. Бө чымын школарын алдары амжалдаан. Олар гектар бүртүндө 110 центнер курууза тараканы алган. ЧУРУНГА: өөреникчилер бригадының кезжонинер. Фото А. ПЛАТОНОВУУ. СЭП-ның фотозонназы.

АДА-ИЕЛЕР ХУРАЛДАРЫНДАН

Чоокта чаа Тожу районуң «Совет Тыва» колхозунун 8 чыл школазын ада-иелер хуралы болуп эртен.

Школада 267 өөреникчилер өөренип турар, башкылар коллективин 17 кижизилдирер. Өөрөдиге-кижизилдиге элөөн куду деткеледе туруп турар дээр башкылар болгаш ада-иелер ол хуралга минин, моон соңурап канчаар ажылаа эки дээрин чүгүлөткөн.

Школа директору эш Абгананың ажылыга харысапга чогунашканын шигизилдирер дөң-дөң элөөн, иччанга септелген шынар багай болган. Дирекция чериниң четес амжалдап турарин ада-иелер база демделгелер. Өөреникчилерин сарылга-чүрүм кошкак. Мындагы байлак школада политкижизилдиге амжалдыг четес тургустунган толаргай көртүрүп турар. Школанын ада-иелер-биле харылашы багай. Ыланга 7-ги класска өөрөдиге болгаш чурум багай. Класс башкылары Т. Кол, Тапа олар ажылы эскижидип, чогуур дээштиг хемчегерин да-

комитетин багай эвес амжалдап эгелден. Ада-иелер Х. Сеид, С. Соокормаа, Х. Очур, С. Маадыр болгаш өскелер-дөө бичиклеттиң класканынга эки амжалдап, школанын амдыралыңа илестейлиг киржип, уруктарга олуржуп турар. Ада-иелерин аразында уругларын канчаар өөренип турарыңың сатып салып, соңурап көрбөс, башкылар-биле беседалаккып, чүгүлөткөн апар, Оларга М. Бадыра, Серен-Шемит, Х. Дарыма болгаш өскелер-дөө хамааржыр. Харын-дөө «Мээң огулм школага өөренип турар болганда, башкыларын керээ чүү боор, олар кижизилер апар» деп башкыларга чам каар. Бө чоңук шын эвес. Бө өөрөдиге чымында соңурап төрөдөр комитетинин кезжонинер амжалы күштелерин, ада-иелер ортуңуңа тодаргай амжалдап, эртен чымын четкелерин каттапканын ол хуралда дугурушкан.

С. КУЖУГЕТ.

Бө өөрөдиге чымында төрөдөр Барыын-Хемчик район,

СОВЕТ-МООН НАЙЫРАЛДЫҢ АЙЫ МӨҢГЕ НАЙЫРАЛ

Бистин чурттарыбыстын аразына харылааны илерептүрүп Мөөдө «Найырамаал — найырал» деген Совет станция — Наушка биле Улач-Баторну тудуштурган МАР-ла демір оркуну найыралдын орду деп атаар. 1949 чылдын ноябрь 7-де, Совет Эвилелинин дуазы-биле туткан 50 оркутап Улач-Баторже баштайы поезд чедип келген, өз хүт Моолдун найыссылыгына бүгү-нинтинич найыралдын хүну болган.

Моол-совет найыралдын айны бистин чурттарыбыстын октябрь байыралдын бүдүүдүгү, чылды-на демелгээри эки чачыл болган. Найыралдын айны акы-дуума Моолдун болгаш Совет Эвилелинд улустары экономика, култура болгаш амдыраалдын өскө-дөө талаарына калы ажылдакылганын чаггай үрө-түнелдерин үндүрүлөр. Чарлааттыган найырал айнын хүнеринде чуртун тудууларында болгаш бүдүүдөгү чөдөрлөндө боттарыны күш-ажылы-биле моол улуска дуузалык, кайгычын эки социализмдин ниятисинде тудуштуруп турар совет специалистер-биле ужурашышкынын кезжээлери база артып турар.

Ол кезжээлере тыка хей эки ажал-херектерин дугайын чугаллап тургулаар. Аңаа чак Дарханнын тудууларынын алдырткү күш-ажылы чөдөрлөндөрүнүн, «Иро» жүзү-ажылы-агынын төвүлүгүндө дүжүт дөж демиселин дугайын болгаш Улач-Батордун өнөрү болгаш балет театрынын чак көрүдүлгөсүнүн дугайын-да чугаллаарлар! Моолга совет кижилерин дуазы калбак болгаш хей талазы.

Наушадан Улач-Батор чедир найыралдын орду-биле эртен кижил моол-совет найыралдын чаггай салдарын болгаш Совет Эвилелинин үтүк чок дуулаамчынын ачызына моол черинде ажак чаартынын турары аскерип каап болур.

Былтыгарны арте тона берген, дораян-на моол революциянын баштыгынын адын эдилең кымылга, хоорайга баар силер. Инда амгы үенин вокзалы, дорт кудумчулар, олуругай турукчан чурталаа байжынары болгаш ол-ла бүгүлөн бедий берген турар, чылда 25 аңг тонна далган бүдүрер күчүлүг даган комбинаттын тараа шыгжаар черинин ак-ак байжынары бар.

Ол бүгү болза моол ажалчыннар-

Мында Совет Эвилелини дуазы-биле республиканын чак улуттук энергетиктиг баазаны тургузуп турар. 50 муң киловатт (бирги ээлчөө) күштүгүт олдалга ажылдаар электростанцияны 1965 чылда Моолдун улус ажал-агынынга энергияны бээр.

Одалга ажылдаар электростанцияны тудуу пөдүлө энергетиканын ол улут стандартында дуузаллап коруунга улут отгарны казып турар. Дархандан 70 километрге турар Шарынолдун төмүр даш уурайында чак тевийшилер болгаш казылга ажылдары ийгүлүк чөдөрү турар. 1964 чылдын төңүзүндө уургай ажылдага кирер болгаш республикага чылдын-на 1 миллион тонна ажал энергетиктиг хөмүрү бээр. Уургайнын тудуулары 60 чылдын ноябрь 7-ге чедир 600.000 кубометр доуракты казып үндүрерин хүлээнгенер.

Октябрь байыралына чедир Дархан — Шарынолд демір оркунун шугумунун тудуушкуну база долуу-биле доостонган турар. Мындага эки бөзүн бүгү 62 километрге оркута шимчээшкни ажалчыннар. Бо чылдын чачынында бедий волтулук электри дамчылыгынын 50 километрге шугуму хуусаа бедийе ажалдага кирген. Элеваторун сууруга 64 метр бедийе көдүрүлгөн, 16.000 тонна тараа шыгжаар черлеринин тудуу бедий турар.

Дарханнын кол-кол объектилеринин тудуу бүгү-ле эржек чөгүлө чүдүлөр-биле хандыраа журулат. Улуттук баазанын тудуу пөдөлөрүндө ажал мырмачы соксавын турар. Мында килеор болгаш ацилдер станцияларынын дериншилерин дооступ турар, демір-бетон конструкциялар заводун, котельная черин, тудуу автоажила-агынын болгаш өскө-дөө объектилерин тудуп турар.

Дарханнын тудууна элден каш муң совет ажалчыннар, инженерлер, техниктер кирип турар болгаш төрө-ле ыңчаш Дархан боду анык моол ажалчыннарга бөдүлүк школа алган. Өөредилге комбинатында болгаш шугу-ла тудуу пөдөлөрүндө бо чылдын 2000 ажал бедий мергежилдик даш-чылары, башчылары, шугуатчулары, бетонистерин, дуунаачыларын, булдоочистерин болгаш Моолга керек тускай мергежилдин өскө-дөө ий ажалчыннарын бедий-көрдүнгөн. Совет инженер Д. И. Якимовтун улуртканы чангыс чүгү-

Дарханнын өөредилге комбинаты ам безин муң ажалчын-буру мергежилдин ажалчыннарын өөредип үндүргөн. Шугуатчу П. Соловьев, Донбасстан дашчы И. Л. Соловуха, бетонистерин бригадирини ленинградчы Н. Д. Рахманов, Москвадан чачынкы В. М. Диденко болгаш оон-да өскө даш хей эштер моол өнүктүргө боттарынын байлак дуржулганын күзөл-биле дамчылып турарлар.

Тудууну даш-динини Моолдун найыссылы — Улач-Баторда база-ла соксавын турар. Бажын тудууну комбинатын продукциясын берип эгелей берген, ук комбинат долу күзүл-биле ажалдай бергенде чылда тудуу 70.000 дөрбөлчин метр чурталаа шөлү-биле хандыраа аргалы. Чурталаа тудууну чоң заводуну тудуунга хей күжүн берген инженер москвич А. А. Борисовтун адын чак квартираларын алган улач-баторчулар чаггай хүндүктөл-биле сактып чугаллаарлар.

Моолдун найыссылынын мурун-барын талазында бажын тудууну комбинаты-биле кожа эвтоспелге заводуну бажыны база өзүп турар. Мында моол ажалчыннар-биле калы дуржулгалы инженер К. П. Изотовтун улуртугалы-биле совет специалистер ажалдап турарлар. Хонукта 50 тонна хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгылар бээр бүдүрүкү күштүгү заводуну бажыны база өзүп турар. Моол өнүктүргө боттарынын билин-биле инженерлер А. Б. Бухов, А. И. Корнилов, Горькийден келген дуунаачы И. И. Боровууду дуузалык турар.

Социализмдин национал-техниктиг баарын тургузуп, Моолдун келер үени салып турар, республиканын хей санын тудуу шөлдөрүн оон-лаа хейну санап, адал болур, ыңчаарга чөк болгаш Моолдун анык ажалчын ажалы-биле совет кижилер калы ажалдап турар, олар боттарынын байлак дуржулганын өнүктүргө дамчылып бербишан, бистин улустарын найыралын быгытлаар дөдөркө боттарынын салымшыкынын кирип турарлар. Бүгү бедийге билингир совет улустун бедий интернационалы сатып-сеткинин илерөөшкни шак мында.

Геннадий ГАВРИЛЕНКО.
СЭТА-нын корреспонденти.
Улач-Батор.

Комсомолчуларның ажил-херектери

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. «Чыраа-Бажы» колхозтун Шык-Бажында комсомолчу-ажалчыннар сүт-барак ферманын коллективин сүт бүдүрүрүкчүлөрүнүн ажалчыннарын сүтүктөгөн. Оон башкаларым «СК» колхозунда Олуру бодуна быжылган 30 ишкертеринч бирөөсүн оонаштыр 1614 кг сүтү саккан. Быжылган О. Сады, Садык М. Ошук-Саар мышкаа үлөөлгөргө ажалдап турар ажалчыннар совхозтун кайы-даа ажалчыннарын совхозтун кайы-даа ажалчыннарын артелинин анык механизатору Тулуш Сот сезонда 320 гектарны тараанын ажалчыннарын ажалчыннарын кырында 535 гектарны ажалчыннарын «Искра» колхозтун Ооржак Солидана дурткан ажалчыннарын эвонду 150 гектар кырында шөлүлүк гектар бүдүрүндө 600 центнер ногаан максакмы өстүрүп алган.

КАА-ХЕМ. «Коммунизмге орку» колхозтун комсомолчу кайыгыры Сайдарра Мижит-оол сезонда 600 гектарны оркуна 757 гектарны тараанын ажалчыннарын ажалчыннарын Оон башкаларым «СК» колхозунда чакыс-даа үрөшкни таварышпаа, «Кызыл туң» колхозтун сакчыны Галика Валчинова ам беш чыл үлөөлгөргө ажалдап келген. Комсомолдун 45 чыл оонга адалжыкты социализмге чарышка кирген, эи Валчинова төс айларда ишек бүрүзүндө 1670 кг сүтү саккан.

Октябрь байыралына улукштур чарышты улаи калбарттышпаа, ВЛКСМ-нун айдарымы 45 чыл оон райондун ажалчыннар күш-ажылы бедийге уткан.

ТОЖУ. Төрөн чуртка «чымжак ажалчын» оркуналы бедийге Тожунун комсомолчулары болгаш ажалчыннар биле элсүз үлүү-хүрүк кирерлер. Бо ажалчын сезондун чезинде 120 ажалчын комсомолчулар эл-танган. Оларнын аразында районда сураалы анык ажалчын Кол Арман, Кол Чалый болгаш тышкаа мергежилдик өскө-дөө ажалчын бар. Кол Чалый «Совет Тыва» колхозтун Талмы ферманын ажалчын-ажалчын. Оон кайларан 120 байлаарынч хонукта негелде деңизин оркуна-биле 600 грамм чедип турган. Саанын кыс Рыша чылда ишек бүдүрүндө 1500 кг сүт сабын хүлээнген, төс айларда 1412 кг сүтү саккан.

ӨВҮР. Сарлык малды ажалчын өстүрүргө чарыдал болгаш күш оңо-ле негелтишкен. Салдык «Кызыл туң» колхозтун сарлык, ол ажалчын мергежилдик кайыгыры быжылганымдан, чыл буру улам өзүп турар. Чыжы, комсомолчу Ооржак Сарык-оолдун кабардан кодникандан бо кылым 101 сарлык төзгөн.

Чооглаар Пактаарович

(Шоодуг чугаа).

Чогуу хүндүлөп адаары дег өвөс-дөө, кожабыстын бо шөлөзүгү-га таарынары-ла ажалчын кижил. Оон-биле кожа бажыны мындаа чак кижил бедийге. Кожанын ажалчын-ажалчын, ажалчын-ажалчын аразында бөзүн элөөн-не танып биле бердим: ийи быктын даяныкка бажын турар. — чингиттиг череп кылашкан мажарлай-ла, чүгө ол-бо таламынча чап-наар, үнү чоон. Оон бажынынч эжинде, баг бажыны-биле турар, эртен-дүшкөн кижилер көрүп каалды, үч-чак-ла тырып алгы дег эргилээр, «Арман!» дээр калдар ыттыг.

— Алгырайбын тур, сөзү төрөң өвөс-түр, кирешеске кирише — даш, Чооглаар уруунуң ак кожа-биле өрпү алган чачыгачындын ал-галак чөдө, уруу алгырай-ла үндү: — Мени өтсөөр-ла болдуна, ай-лей-ле башкыма барып сөзгөөр мен, пионерий сөзүм шынык...

— Студе-ле бо! Кожанын бодуу хал-валырап турары болбай-ла оон уруундан дыныканын бо-дур! Чүвениң байдалы арай ораштыгы бирге боорга, школачы уругта болчуп, «чаш кижини эттей бөзгө кайып боор» деп ыттык чугаллааным.

— Уруг мезеэ оорганга, улам дынык алгырай-дыр: — Башкымдан чүгү-ла чачырбас мен, пионерий сөзүмүң чөдө сөзгөр мен!

Чооглаар Пактааровичтин чачы чөдө үндү — ол кезже база дылда-ла тургетинде. Идиктер септонинин сакчыныга алган ажалчын салгыга барган арагага-ла хуудурун элөөлгөргө боор, «ажылдар кайындиле», база-ла кайдын дужаап шимчээргей-дир: — Дууан арбултан баштакш, манза чөдөм деген.

— Оон биче болганда, элден алгышкан, алгырай-дыр: — Бажы кара хлеб тавыкка каап кичыраан ол, хаванга азы Арманга октап бер!

— Дуу чак-ла саткан хлебти ыкка, хаванга каап бер деп канчак ал-бистап олурарын ол? Дем дөңгөп чүгү дөш баржык?

— Дуурагында мени-даа, кожанын-даа школага келинер дөш, мындай. Директорун кайыныгыне кире беримге, Чооглаар Пактаарович бо олур. Бичи чажын ак кожа-биле өрүл алган, кызым галустукту уруу саала-дыр-ла чугаллаан тур: — Пионер тараа-хлебти төтөгөлдү туралар-биле демисеге хүлөөлгөргө деп Антонина Федорова бичке чугаллаан чүе. А мезе ачам хайыра-на кызым-тасты үнүр-казык иштинде үндүрбөс, оолдарык хаван-мыска, ак хлебти Арманга деп ыдымыска уругуңу бээр кижил-дир. Дүүн... — дөш уруг угамыраай берим. Оон директорже көрүп чөдө, ажалчын кижилерге кирип келсе, анык шагдаа оол:

— Назы дөгү берген ирей, калдайла — бисте-лаа чүг боор ийик: өн ийи уруу-дөш оон класс доорларын чедир панчал-ла өрөлдөп алар ийик бис — бодулар-ла чүевиң ол-дур ийик — дей-дир ол. Оон чачында чагай отта актын халыптан каан шой паш алаанда кезектер чүшкүрүп олурган уруунче-даа айтыр, калдар ыңчаш-ла хөректелгөөр.

Депутат чөруй барганда Чооглаар Пактааровичтин чоон үнү-лаа амдымы дег өвөлдө-өмдөк өвөс, төвөртөн дээр динчээрэни-ле — чымчээр:

— Бидин бе, амдым эгбарга башты уруг чүгү дөш каапты? Хлебта камаар, камай, төтөгөлөөс дигилең, журулуңу көрбөдүн бе, оон? Аскың дөштүөр өвөс, арай еречмилеңдир бол, хаван оолдары салып алар кижил бар бе деп чарлааттына бердин халак, дужака дугурушкый!

Депутат биле кожанын чогуу чүлү чугаллашканы мезеэ ам-на бидиле берди. Пактааровичтин бажыны дөш деп депутаттын чоон дарый уругу-уруураак үш-төрт-лаа кижил келди. Олар-биле кожанын чугаллааш-ла бо:

— Кызып-кылайып-ла турган кылдым. Ам маймынар-биле калы-ла оорлуп калбас болза, бо түбөлөү дүрү деп ужуур-лаа турбам ынар. Дая-ды-ла калды кара төм, кадаг-шоуп-биле үрөдөжин келгире, салаа-сайып гыт-даа артып чүе-дир — дөш, бон, бон кылган ажалчын ажалчын кижил келергей-даа үе киригилээр.

Күсүк хүн ам-лаа бедий. Идик сеп-теткөөн чөруй барган. Чооглаар Пактаарович-лаа ном нөмчүп олурган шөлөзүк уруун ширин-дөңгүн дужай-ла берди:

— Согур сен бе, пашта чарба сог-дур дөш бедий шыккалы, келээр эс, халынын ажалчын кап, соогу!

Биче болганда уругун дурла-ган үнү дыныкты келди: — Тараа-хлебти камаар деп тур-ла-ла, хайыран кызыл-тасты хаван чөдөрү дөш чарбалай хайылырмын-ла турарыга канчал болу чүе-ла, ачал, дөш депутат бизин чугалла-ды чөп.

— Дөш мезеэ оорганга, улам дынык алгырай-дыр: — Башкымдан чүгү-ла чачырбас мен, пионерий сөзүмүң чөдө сөзгөр мен!

Чооглаар Пактааровичтин чачы чөдө үндү — ол кезже база дылда-ла тургетинде. Идиктер септонинин сакчыныга алган ажалчын салгыга барган арагага-ла хуудурун элөөлгөргө боор, «ажылдар кайындиле», база-ла кайдын дужаап шимчээргей-дир: — Дууан арбултан баштакш, манза чөдөм деген.

— Оон биче болганда, элден алгышкан, алгырай-дыр: — Бажы кара хлеб тавыкка каап кичыраан ол, хаванга азы Арманга октап бер!

— Дуу чак-ла саткан хлебти ыкка, хаванга каап бер деп канчак ал-бистап олурарын ол? Дем дөңгөп чүгү дөш баржык?

— Дуурагында мени-даа, кожанын-даа школага келинер дөш, мындай. Директорун кайыныгыне кире беримге, Чооглаар Пактаарович бо олур. Бичи чажын ак кожа-биле өрүл алган, кызым галустукту уруу саала-дыр-ла чугаллаан тур: — Пионер тараа-хлебти төтөгөлдү туралар-биле демисеге хүлөөлгөргө деп Антонина Федорова бичке чугаллаан чүе. А мезе ачам хайыра-на кызым-тасты үнүр-казык иштинде үндүрбөс, оолдарык хаван-мыска, ак хлебти Арманга деп ыдымыска уругуңу бээр кижил-дир. Дүүн... — дөш уруг угамыраай берим. Оон директорже көрүп чөдө, ажалчын кижилерге кирип келсе, анык шагдаа оол:

— Назы дөгү берген ирей, калдайла — бисте-лаа чүг боор ийик: өн ийи уруу-дөш оон класс доорларын чедир панчал-ла өрөлдөп алар ийик бис — бодулар-ла чүевиң ол-дур ийик — дей-дир ол. Оон чачында чагай отта актын халыптан каан шой паш алаанда кезектер чүшкүрүп олурган уруунче-даа айтыр, калдар ыңчаш-ла хөректелгөөр.

Депутат чөруй барганда Чооглаар Пактааровичтин чоон үнү-лаа амдымы дег өвөлдө-өмдөк өвөс, төвөртөн дээр динчээрэни-ле — чымчээр:

— Бидин бе, амдым эгбарга башты уруг чүгү дөш каапты? Хлебта камаар, камай, төтөгөлөөс дигилең, журулуңу көрбөдүн бе, оон? Аскың дөштүөр өвөс, арай еречмилеңдир бол, хаван оолдары салып алар кижил бар бе деп чарлааттына бердин халак, дужака дугурушкый!

Депутат биле кожанын чогуу чүлү чугаллашканы мезеэ ам-на бидиле берди. Пактааровичтин бажыны дөш деп депутаттын чоон дарый уругу-уруураак үш-төрт-лаа кижил келди. Олар-биле кожанын чугаллааш-ла бо:

— Кызып-кылайып-ла турган кылдым. Ам маймынар-биле калы-ла оорлуп калбас болза, бо түбөлөү дүрү деп ужуур-лаа турбам ынар. Дая-ды-ла калды кара төм, кадаг-шоуп-биле үрөдөжин келгире, салаа-сайып гыт-даа артып чүе-дир — дөш, бон, бон кылган ажалчын ажалчын кижил келергей-даа үе киригилээр.

Күсүк хүн ам-лаа бедий. Идик сеп-теткөөн чөруй барган. Чооглаар Пактаарович-лаа ном нөмчүп олурган шөлөзүк уруун ширин-дөңгүн дужай-ла берди:

— Согур сен бе, пашта чарба сог-дур дөш бедий шыккалы, келээр эс, халынын ажалчын кап, соогу!

Биче болганда уругун дурла-ган үнү дыныкты келди: — Тараа-хлебти камаар деп тур-ла-ла, хайыран кызыл-тасты хаван чөдөрү дөш чарбалай хайылырмын-ла турарыга канчал болу чүе-ла, ачал, дөш депутат бизин чугалла-ды чөп.

— Дөш мезеэ оорганга, улам дынык алгырай-дыр: — Башкымдан чүгү-ла чачырбас мен, пионерий сөзүмүң чөдө сөзгөр мен!

Чооглаар Пактааровичтин чачы чөдө үндү — ол кезже база дылда-ла тургетинде. Идиктер септонинин сакчыныга алган ажалчын салгыга барган арагага-ла хуудурун элөөлгөргө боор, «ажылдар кайындиле», база-ла кайдын дужаап шимчээргей-дир: — Дууан арбултан баштакш, манза чөдөм деген.

— Оон биче болганда, элден алгышкан, алгырай-дыр: — Бажы кара хлеб тавыкка каап кичыраан ол, хаванга азы Арманга октап бер!

— Дуу чак-ла саткан хлебти ыкка, хаванга каап бер деп канчак ал-бистап олурарын ол? Дем дөңгөп чүгү дөш баржык?

— Дуурагында мени-даа, кожанын-даа школага келинер дөш, мындай. Директорун кайыныгыне кире беримге, Чооглаар Пактаарович бо олур. Бичи чажын ак кожа-биле өрүл алган, кызым галустукту уруу саала-дыр-ла чугаллаан тур: — Пионер тараа-хлебти төтөгөлдү туралар-биле демисеге хүлөөлгөргө деп Антонина Федорова бичке чугаллаан чүе. А мезе ачам хайыра-на кызым-тасты үнүр-казык иштинде үндүрбөс, оолдарык хаван-мыска, ак хлебти Арманга деп ыдымыска уругуңу бээр кижил-дир. Дүүн... — дөш уруг угамыраай берим. Оон директорже көрүп чөдө, ажалчын кижилерге кирип келсе, анык шагдаа оол:

— Назы дөгү берген ирей, калдайла — бисте-лаа чүг боор ийик: өн ийи уруу-дөш оон класс доорларын чедир панчал-ла өрөлдөп алар ийик бис — бодулар-ла чүевиң ол-дур ийик — дей-дир ол. Оон чачында чагай отта актын халыптан каан шой паш алаанда кезектер чүшкүрүп олурган уруунче-даа айтыр, калдар ыңчаш-ла хөректелгөөр.

Депутат чөруй барганда Чооглаар Пактааровичтин чоон үнү-лаа амдымы дег өвөлдө-өмдөк өвөс, төвөртөн дээр динчээрэни-ле — чымчээр:

— Бидин бе, амдым эгбарга башты уруг чүгү дөш каапты? Хлебта камаар, камай, төтөгөлөөс дигилең, журулуңу көрбөдүн бе, оон? Аскың дөштүөр өвөс, арай еречмилеңдир бол, хаван оолдары салып алар кижил бар бе деп чарлааттына бердин халак, дужака дугурушкый!

Депутат биле кожанын чогуу чүлү чугаллашканы мезеэ ам-на бидиле берди. Пактааровичтин бажыны дөш деп депутаттын чоон дарый уругу-уруураак үш-төрт-лаа кижил келди. Олар-биле кожанын чугаллааш-ла бо:

— Кызып-кылайып-ла турган кылдым. Ам маймынар-биле калы-ла оорлуп калбас болза, бо түбөлөү дүрү деп ужуур-лаа турбам ынар. Дая-ды-ла калды кара төм, кадаг-шоуп-биле үрөдөжин келгире, салаа-сайып гыт-даа артып чүе-дир — дөш, бон, бон кылган ажалчын ажалчын кижил келергей-даа үе киригилээр.

Күсүк хүн ам-лаа бедий. Идик сеп-теткөөн чөруй барган. Чооглаар Пактаарович-лаа ном нөмчүп олурган шөлөзүк уруун ширин-дөңгүн дужай-ла берди:

— Согур сен бе, пашта чарба сог-дур дөш бедий шыккалы, келээр эс, халынын ажалчын кап, соогу!

Биче болганда уругун дурла-ган үнү дыныкты келди: — Тараа-хлебти камаар деп тур-ла-ла, хайыран кызыл-тасты хаван чөдөрү дөш чарбалай хайылырмын-ла турарыга канчал болу чүе-ла, ачал, дөш депутат бизин чугалла-ды чөп.

— Дөш мезеэ оорганга, улам дынык алгырай-дыр: — Башкымдан чүгү-ла чачырбас мен, пионерий сөзүмүң чөдө сөзгөр мен!

Чооглаар Пактааровичтин чачы чөдө үндү — ол кезже база дылда-ла тургетинде. Идиктер септонинин сакчыныга алган ажалчын салгыга барган арагага-ла хуудурун элөөлгөргө боор, «ажылдар кайындиле», база-ла кайдын дужаап шимчээргей-дир: — Дууан арбултан баштакш, манза чөдөм деген.

— Оон биче болганда, элден алгышкан, алгырай-дыр: — Бажы кара хлеб тавыкка каап кичыраан ол, хаванга азы Арманга октап бер!

— Дуу чак-ла саткан хлебти ыкка, хаванга каап бер деп канчак ал-бистап олурарын ол? Дем дөңгөп чүгү дөш баржык?

— Дуурагында мени-даа, кожанын-даа школага келинер дөш, мындай. Директорун кайыныгыне кире беримге, Чооглаар Пактаарович бо олур. Бичи чажын ак кожа-биле өрүл алган, кызым галустукту уруу саала-дыр-ла чугаллаан тур: — Пионер тараа-хлебти төтөгөлдү туралар-биле демисеге хүлөөлгөргө деп Антонина Федорова бичке чугаллаан чүе. А мезе ачам хайыра-на кызым-тасты үнүр-казык иштинде үндүрбөс, оолдарык хаван-мыска, ак хлебти Арманга деп ыдымыска уругуңу бээр кижил-дир. Дүүн... — дөш уруг угамыраай берим. Оон директорже көрүп чөдө, ажалчын кижилерге кирип келсе, анык шагдаа оол:

— Назы дөгү берген ирей, калдайла — бисте-лаа чүг боор ийик: өн ийи уруу-дөш оон класс доорларын чедир панчал-ла өрөлдөп алар ийик бис — бодулар-ла чүевиң ол-дур ийик — дей-дир ол. Оон чачында чагай отта актын халыптан каан шой паш алаанда кезектер чүшкүрүп олурган уруунче-даа айтыр, калдар ыңчаш-ла хөректелгөөр.

Депутат чөруй барганда Чооглаар Пактааровичтин чоон үнү-лаа амдымы дег өвөлдө-өмдөк өвөс, төвөртөн дээр динчээрэни-ле — чымчээр:

— Бидин бе, амдым эгбарга башты уруг чүгү дөш каапты? Хлебта камаар, камай, төтөгөлөөс дигилең, журулуңу көрбөдүн бе, оон? Аскың дөштүөр өвөс, арай еречмилеңдир бол, хаван оолдары салып алар кижил бар бе деп чарлааттына бердин халак, дужака дугурушкый!

Депутат биле кожанын чогуу чүлү чугаллашканы мезеэ ам-на бидиле берди. Пактааровичтин бажыны дөш деп депутаттын чоон дарый уругу-уруураак үш-төрт-лаа кижил келди. Олар-биле кожанын чугаллааш-ла бо:

— Кызып-кылайып-ла турган кылдым. Ам маймынар-биле калы-ла оорлуп калбас болза, бо түбөлөү дүрү деп ужуур-лаа турбам ынар. Дая-ды-ла калды кара төм, кадаг-шоуп-биле үрөдөжин келгире, салаа-сайып гыт-даа артып чүе-дир — дөш, бон, бон кылган ажалчын ажалчын кижил келергей-даа үе киригилээр.

Күсүк хүн ам-лаа бедий. Идик сеп-теткөөн чөруй барган. Чооглаар Пактаарович-лаа ном нөмчүп олурган шөлөзүк уруун ширин-дөңгүн дужай-ла берди:

— Согур сен бе, пашта чарба сог-дур дөш бедий шыккалы, келээр эс, халынын ажалчын кап, соогу!

Биче болганда уругун дурла-ган үнү дыныкты келди: — Тараа-хлебти камаар деп тур-ла-ла, хайыран кызыл-тасты хаван чөдөрү дөш чарбалай хайылырмын-ла турарыга канчал болу чүе-ла, ачал, дөш депутат бизин чугалла-ды чөп.

— Дөш мезеэ оорганга, улам дынык алгырай-дыр: — Башкымдан чүгү-ла чачырбас мен, пионерий сөзүмүң чөдө сөзгөр мен!

Чооглаар Пактааровичтин чачы чөдө үндү — ол кезже база дылда-ла тургетинде. Идиктер септонинин сакчыныга алган ажалчын салгыга барган арагага-ла хуудурун элөөлгөргө боор, «ажылдар кайындиле», база-ла кайдын дужаап шимчээргей-дир: — Дууан арбултан баштакш, манза чөдөм деген.

— Оон биче болганда, элден алгышкан, алгырай-дыр: — Бажы кара хлеб тавыкка каап кичыраан ол, хаванга азы Арманга октап бер!

— Дуу чак-ла саткан хлебти ыкка, хаванга каап бер деп канчак ал-бистап олурарын ол? Дем дөңгөп чүгү дөш баржык?

— Дуурагында мени-даа, кожанын-даа школага келинер дөш, мындай. Директорун кайыныгыне кире беримге, Чооглаар Пактаарович бо олур. Бичи чажын ак кожа-биле өрүл алган, кызым галустукту уруу саала-дыр-ла чугаллаан тур: — Пионер тараа-хлебти төтөгөлдү туралар-биле демисеге хүлөөлгөргө деп Антонина Федорова бичке чугаллаан чүе. А мезе ачам хайыра-на кызым-тасты үнүр-казык иштинде үндүрбөс, оолдарык хаван-мыска, ак хлебти Арманга деп ыдымыска уругуңу бээр кижил-дир. Дүүн... — дөш уруг угамыраай берим. Оон директорже көрүп чөдө, ажалчын кижилерге кирип келсе, анык шагдаа оол:

— Назы дөгү берген ирей, калдайла — бисте-лаа чүг боор ийик: өн ийи уруу-дөш оон класс доорларын чедир панчал-ла өрөлдөп алар ийик бис — бодулар-ла чүевиң ол-дур ийик — дей-дир ол. Оон чачында чагай отта актын халыптан каан шой паш алаанда кезектер чүшкүрүп олурган уруунче-даа айтыр, калдар ыңчаш-ла хөректелгөөр.

Депутат чөруй барганда Чооглаар Пактааровичтин чоон үн